

УДК 159.923.32

ПОЧУТТЄВО-МОРАЛЬНА ТЕОРІЯ ЛЮДИНИ У ПРАЦЯХ М.Я.ГРОТА ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА У ВИВЧЕННІ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено дослідженню творчих здобутків видатного філософа і психолога 19 сторіччя М.Я.Грота. Детально проаналізовано теоретичні положення його почуттєво-моральної теорії людини. Визначено основні ознаки моральності особистості як основної детермінанти її духовного розвитку. Розглянуто ряд психологічних концепцій сучасних дослідників, які підтверджують теоретико-методологічну концепцію М.Я.Грота.

Ключові слова: моральність, моральна діяльність, дух, духовне благо, особистість.

Доволі часто в історії суспільства визначні діячі науки, мистецтва та культури залишаються незатребуваними, незрозумілими з боку сучасників. А тому їх геніальна творчість, що випереджує по моральній насиченості та значущості свій час залишається у тіні, "поза кадром", і тільки згодом найбільш допитливим нащадкам відкривається в усій глибині свого змісту.

Метою даної статті є визнання високого значення для сучасної науки творчих здобутків визначного українського вченого – філософа, психолога Миколи Яковича Грота, який жив і працював у другій половині 19 сторіччя.

У теоретичних дослідженнях М.Я.Грота чітко виступають три основні напрямки. Це, по-перше, його ідеї щодо природи почуттів, психічного оберту, пізнавальної діяльності, розвитку психічних явищ; по-друге, – почуттєво-моральна теорія людини і розуміння особистості як понад-індивідуального божественного творчого начала; і по-третє, – оновлення поняття душі в енергетичному контексті, а також ідеї про безсмерття душі й свідомості.

Його філософсько-психологічні погляди далеко випередили свій час і нажалі тільки сьогодні ми звертаємось до творчих здобутків вченого, які не втрачають своєї актуальності вже понад 100 років. Теоретичні дослідження вченого стосуються таких вічних тем як духовність особистості, моральний обов'язок, безсмерття душі тощо.

Почуттєво-моральна теорія людини М.Я.Грота є вдалою спробою синтезу у філософсько-психологічну парадигму досягнень етики, психології та християнської аскетичності. М.Я.Грот відкрито стояв на позиціях християнської антропології й розумів особистість як "духовне, понад-індивідуальне, божественне, творче начало

в людині”, тобто як образ Божий.

Згадаймо, що у період кінця 19 – початку 20 сторіч у науці відбувалась духовно-філософська криза. Значна частина наукової інтелегенції доволі вороже ставилась до питань християнської моралі, етики, релігійної духовності.

Проте революційні ідеї З.Фрейда щодо усвідомлення та актуалізації пісвідомих природних інстинктів людини виявились доволі актуальними і популярними. Тобто суспільство на той час шукало істину у психоаналітичних та сугестивних психотехніках, які мають язичницькі коріння, і не було готово до сприйняття синтезу науки і православної віри. А саме цей синтез і був предметом філософсько-психологічної творчості М.Я.Грота.

Виникнення духовно-філософської кризи у суспільстві наприкінці 19 сторіччя можна пояснити тим, що після періодів середньовіччя з тиском християнської моралі та ренесансу з його тяжінням до язичництва і природничості у свідомості людства панував певний хаос. Незважаючи на те, що значна частина філософів того часу замислювалася над вічними питаннями (смисла буття, людського щастя тощо), суспільна культура вже відійшла від живої наповненості християнською моральністю. Тобто у філософії, релігії та культурі відбувалась певна неузгодженість: морально-етичні ідеали не підкріплювалися живою вірою, релігійністю, які створюють умови для справжнього морального життя людини.

Саме ці питання – усвідомлення істинної мотивації моральної поведінки, одухотворення навколишнього світу, безсмерття людської душі – порушував Микола Якович Грот. Він зазначав, що у своїх роздумах про моральний обов’язок моралісти рідко проводять чітку границю між питаннями: *що* має робити людина, щоб бути моральною і *чому* вона повинна діяти морально [4].

У питанні – яка поведінка є моральною – не тільки моралісти, але і майже всі люди однієї епохи і культури сходяться. Саме важке запитання в етиці - це *чому* треба любити ближнього, нікому не шкодити, усім допомагати.

М.Я.Грот аналізує погляди на мораль відомих мислителів – І.Канта з його категоричним імперативом морального обов’язку, Шопенгауера з ідеєю «взаємного співчуття», Спенсера з його положенням про прагнення до свого щастя на основі

родового інстинкту альтруїзму тощо.

Проведений М.Я.Гротом теоретичний аналіз філософсько-психологічних концепцій показав: утилітаристи вважають що поведінка має бути моральною заради власної вигоди; кантіанці – заради обов'язку усупереч усякому розумінню про користь; англійські моралісти – через природжені людині любов або симпатію; Шопенгауер вважає, що мотивом моральної поведінки є співстраждання; теологічна мораль проповідує безкорисливу любов до Бога і ближнього, а також особисте самозречення заради нагороди в загробному світі. Таким чином, усі моральні системи завжди обіцяли порятунок і рятування від зла, від страждань (у цьому житті або потойбічному світі). Однак, зазначає М.Я.Грот, у силі залишається положення, що моральна діяльність заради егоїстичних спонукань не є моральною.

Він ставить питання таким чином: чи правда те, що моральний обов'язок виявляється у формі наказу цілковитого відречення від свого особистого щастя на користь щастя інших істот? Чи можна знайти підстави моральної поведінки, що не мали би ніякого відношення до особистого блага людини? [4, С. 47]

М.Я.Грот вирішує цю дилему шляхом вибудовування власної філософсько-психологічної системи, в якій виявляється власна моральна позиція вченого, що ґрунтується на основі християнської антропології. Основними положеннями морально-почуттєвої теорії М.Я.Грота є наступні.

Кожна людина має дві природи: одну нижчу, тваринну, вузько індивідуальну, егоїстичну; іншу – вищу, людську, яка ворожа індивідуалізму та егоїзму.

Двоїстість природи людини проходить через усі сфери її існування: розумової, вольової, почуттєвої. Так, у розумовій сфері індивідуальні поняття протилежні вічним ідеалам; у сфері волі тимчасові потяги і бажання протилежні загальнолюдським незмінним потягам до істини, творчості, свободи, вічності; в області почуття швидкоплинні втіхи і задоволення протилежні вищим почуттям краси, істини, добра.

Відповідно двоїстості людської природи розуміння щастя також може бути двояким: «людським» і «тваринним». *Тваринне* щастя полягає у насолоді своїми відправленнями і силами фізичного організму. *Людське* щастя і блаженство міститься у досягненні вищого призначення духовної істоти. Обидві форми щастя

несумісні оскільки є протилежними одна одній.

Оскільки тваринне життя для людини є неминучою умовою існування як живого індивідуума, то у міру того, як тваринне задоволення перетворюється з несвідомого процесу у предмет свідомих людських зусиль, так неминуче починається егоїстична діяльність, яка є протилежною моральній діяльності й ворожою стосовно реалізації вищої природи людини.

Основою моральної діяльності є потяг до блаженства духовного, яке протистає індивідуальному тваринному існуванню.

Через обмеженість психічного потенціалу людини будь-яке прагнення особистості в напрямку задоволення потреби тваринного щастя відволікає її психічні сили від прагнень у досягненні щастя духовного. Звідси виникає неминуча боротьба потягів двоякого порядку і глибокі страждання при спробах сполучення несумісного.

Тому моральна діяльність припускає не тільки боротьбу проти егоїзму, особистої користі, але і повне самозречення тваринної особистості заради вищого духовного блага. М.Я.Грот висуває постулат, що основою моральної діяльності є дух, тобто субстанція, завдяки якій людина у собі знаходить особистість, яка здатна у своїх вищих ідеях, почуттях, прагненнях зректися від індивідуальних егоїстичних цілей тваринного існування.

Внаслідок цього, М.Я.Грот обґрунтовує положення, що в силу корінної протилежності тваринної природи особистості її вічній духовній основі, людина не має право ставити своє індивідуальне існування вище інших індивідуальних існувань. Для людини, як для духовної істоти, справжнє щастя можливе тільки у прагненні до вищого духовного блаженства.

Звідси витікає заповідь любові до Бога як Верховної Інстанції і ближнього як до тієї ж вищої духовної істоти, яка здатна до втілення духовних вчинків.

Таким чином, категоричний імператив М.Я.Грот переформулює таким чином: якщо захочеш досягти духовного блаженства, то вчиняй морально, тобто, служи вищим ідеалам людської істоти, а не нижчим інтересам своєї тваринної індивідуальності.

Вчений зазначає, що завдання етики полягає в тому, щоб довести, що закон людського життя складається у прагненні людини до вищого духовного блаженства, що

порушення цього закону рано чи пізно жорстоким образом карається, а духовно-моральне життя само по собі укладає вищу нагороду і дає повноту духовного задоволення. Таким чином, щастя є справжньою метою життєдіяльності людини, але не те щастя, що дається нижчими тваринними насолодами, а те, що полягає у повному самозреченні особистості, в акті її жертвності, коли у духовній радості утілюється вічність.

Отже, М.Я.Грот примірює антиномію, в якій, з одного боку, моральна діяльність виключає будь-який духовний егоїзм, а з іншого, може знайти собі опору тільки у прагненні моральної особистості до власного блага, яке полягає у зреченні від своєї тваринної відокремленості, в усвідомленні себе втіленням загального цілого.

Таким чином, М.Грот виходить на категорію духовних цінностей як основних детермінант нормального (у розумінні норми) вищого людського існування.

Він зазначає, що з розвитком цивілізації людство стає єдиним організмом, усі частини якого примушені функціонувати узгоджено. Тому моральна відповідальність особистості помітно зростає, відбувається поляризація світоглядів, моральних ідеалів особистості. Устої моральності містяться усереднені людини, в її власній психічній природі, а не зовні її [4, С. 42]. Віра, надія, любов, прагнення до істини, досконалості – невід’ємні властивості людської природи. Зовнішні умови можуть ці почуття тільки пробуджувати або приглушати, але не створювати.

М.Я.Грот переконаний, що безпосереднім завданням кожної особистості є створення, збереження чи врятування якомога більше інших життів [11]. Він ставить питання: яка психічна сила полягає в основі світової любові? І припускає, що в кожній живій істоті є поряд з індивідуальною волею до життя всезагальна душа, дух, що є творчим началом, яке створює життя. Ця духовна сила і є справжній діяч і фактор нашої поведінки. Одна основна риса цієї сили є схильність до творчої побудови та підтримання життя зовні індивідуума. Друга суттєва риса – це її ворожість самозбереженню, егоїзму. Воля до життя прагне не тільки до творчості та збереження світового життя, але і до «нескінченої творчості» - до повноти і досконалості своїх життєвих втілень. Важливою ознакою «світової творчої волі» виступає також «нестримне прагнення до творення, розвитку й увіковічення духовного, вищого психічного життя у світі – потяг до одухотворення світу, до його духовного

вдосконалення [4, С. 54].

Підсумоуючи основні положення почуттєво-моральної теорії людини М.Я.Грота, сучасний дослідник теорій особистості у вітчизняній психології В.В.Рибалка робить висновок, що психологічно головним устоєм морального життя і діяльності особистості є світова воля до духовного життя, світовий інстинкт самозбереження психічного життя. Головними ознаками світової волі, яка детермінує моральну поведінку людини, є наступні: 1) це – сила, що створює, оберігає і рятує життя поза індивіда у світі; 2) це – сила, що ворожа егоїзму й тваринному інстинкту індивідуального самозбереження; 3) це – сила, що тягнеться до нескінченної повноти і досконалості своїх втілень; 4) це – сила, спрямована на духовне творення й удосконалення [11].

Відповідно до цього М.Я.Грот визначає особистість як “понад-індивідуальне, божественне, творче начало в людині” [4, С.57]. Це визначення майже повністю співпадає з розумінням особистості у величезній спадщині християнської антропології.

Розглянемо для порівняння погляди на моральність з позиції святоотцецького вчення. У християнському розумінні категорія «*моральність*» є основою духовної свободи особистості й означає здатність людини до диференціації добра й зла, а також схильність волі до здійснення добра й відрази від зла [5]. Першоосновою формування моральності є *моральне почуття* (здатність до розрізнення добра й зла), яке визначає *моральну потребу* (притяжіння до добра й відразу від зла). Вона виражається (як багаторазово повторюване моральне почуття) у *моральному законі*, який спрямовує волю людини в русло добра. Моральний закон загальний, так само як і всі фізичні закони, але до його виконання людина тільки запрошується на добровільних підставах. Невиконання морального закону не скасовує його, він постійно дає про себе знати через прояви *совісті*, виступаючи природним (внутрішнім) моральним законом особистості. Совість є суб'єктивною нормою моральності і залежно від свого стану має право нормувати поведінку людини, виконуючи функції самоусвідомлення й самоконтролю.

Святоотецька традиція також ретельно розробила вчення про *пристрасті* (афективні мотиви) як основні фактори, що гальмують моральний розвиток особистості. Непідвласні вольовий саморегуляції, афективні мотиви (пристрасті) є причиною нездатності людини до побудови моральних відносин з навколишніми.

Вони засліплюють людину, спотворюють її судження. Стосовно пристрастей люди можуть перебувати в трьох станах: «одні цілком служать їм і не бажають позбавлятися їх; інші борються з пристрастями, але захоплюються ними; треті викоринили або викоринюють у собі пристрасті, переборюючи їх» [10 С. 142]. Іншими словами, мова йде про *свідому* боротьбу людини зі своєю моральною недосконалістю, і саме ця боротьба детермінує моральний розвиток особистості.

На переконання М.Я.Грота як і у православній антропології, головні устої морального життя людини зводяться до загального принципу – “світової волі до життя духовного”, проявами якої є світова любов і усвідомлення безумовного морального обов’язку. Згідно з цим, ідеалом моральної поведінки має бути досягнення якомога повного всебічного і високого духовного розвитку і творчості, а свідомим критерієм моральної діяльності виступають чистота, безкорисність і самовідданість роботи людини для мети нескінченного вдосконалення світу [4, С. 55].

Цікавою є гіпотеза М.Я.Грота щодо інтерпретації в духовних термінах феномена егоїзму. М.Я.Грот припускає, що інстинкт самозбереження індивідуума є частковий випадок “інстинкту самозбереження світу в цілому”, і що егоїзм є нижчою формою прояву альтруїзму. Тобто егоїзм – це солідарність зібраних у нашому організмі живих клітинок та органів і, таким чином, заключає вчений, любов до себе є частковою формою любові до живого взагалі. Ця гіпотеза є дещо революційною, якщо розглядати її з позицій класичної моральності, але, на наш погляд, навкруги неї може було розгорнуто дискусію і розроблено низку методологічних принципів щодо формування адекватної Я-концепції клієнта із заниженою самооцінкою з метою психокорекції особистісної неконгруентності.

М.Я.Грот у своєму філософсько-психологічному дослідженні торкається ще не менш цікавої тематики, а саме – оновлення поняття душі в енергетичному й особистісному контексті. Як зазначає В.В.Рибалка, М.Я.Грот, переходячи від традиційної філософії до психології, водночас здійснював перехід від поняття душі до категорії особистості [11].

Використовуючи винятково науково-філософський і психологічний категоріальний апарат та спираючись на принцип збереження енергії, М.Я.Грот

доводить істинність ідеї про безсмерття людської душі й відповідно індивідуальної свідомості, тобто науково обгрунтовує постулат, який в усі часи вважався безпосередньо предметом релігійної віри. Він ставить питання таким чином: чи розсіюється цілком психічна енергія в усіх її потенційних життєвих запасах при знищенні організму чи ні? І далі припускає: якщо будь-яка енергія у природі може передаватися від одного тіла до другого, з одного середовища до іншого, то можливо, що й психічна енергія не може цілковито розсіюватись, а переходить з усіма її основними властивостями (свідомістю і самосвідомістю) в інше середовище, наприклад, ефірне, яке вважається “середовищем дії психічної енергії” (навіть у самому організмі – у нервовій системі).

М.Я.Грот чесно визнає свої ідеї лише гіпотезами, яким можна протиставляти інші гіпотези. Він припускає: «вельми ймовірно, що з часом саме на ґрунті закону збереження енергії буде виправданий постулат збереження певної частини енергії свідомості, тобто етичний постулат особистого безсмерття» [4, С. 105].

Тема безсмерття людської душі є особистісно значимою у філософсько-психологічній творчості М.Я.Грота. Досліджуючи цю проблему, він також звертається до вчення Платона і ретельно аналізує усі аргументи на користь підтвердження ідеї про безсмерття душі. «Платон емпірично доводить, що душа керує тілом, а не навпаки. Він наводить низку фактів, які свідчать про те, що людина здатна до самовладнання» [4, С. 250]. М.Я.Грот погоджується з Платоном, і підкреслює, що наука про моральність можлива лише за умови розуміння того, що душа може підпорядковувати собі тіло.

Оцінюючи праці М.Я.Грота, можна зробити висновок, що видатний філософ і психолог поставив і розв’язав нові фундаментальні теоретико-методологічні питання стосовно основ моральності людини, її почуттів, безсмерття душі, духа які згодом стануть підґрунтям для наукових філософсько-психологічних досліджень багатьох вчених сьогодення.

Тобто, у наш час творчість М.Я.Грота є більш затребуваною ніж 110 років тому.

Сьогодні тема свідомого морального самоудосконалення особистості широко висвітлюється у багатьох працях представників християнської психології та психотерапії. До них належать Б.С.Братусь, І.Я.Медведева, Г.І.Онищенко,

Л.П.Шеховцова, та інші [1, 7, 8]. М.Й.Боришевський зазначає, що основою *моральності* виступають *ставлення до інших людей*, які пов'язані зі *спрямованістю* особистості та особливостями її самосвідомості: «Моральний вчинок обумовлений вольовою діяльністю особистості по подоланню внутрішнього опору, і відмовою від егоїстичних імпульсивних прагнень.» [2, С. 36-37]. Основою морального становлення, на його думку, виступає *моральна спрямованість* особистості, яка обумовлює формування гармонійних відносин людини зі світом [3]. В.А.Малахов визначає прагнення до добра як рушійну силу моральної *свідомості*, яка визначає честь, людську гідність, сором, покаєння й совість. Важливим джерелом етичних цінностей і морального досвіду він також вважає спадщину християнської культури [6].

Московський арт-терапевт І.Я.Медведева використовує техніку психокорекції психопатичних розладів у дітей шляхом побудови духовно-морального стрижня особистості та апробації форм моральної поведінки. На її думку, ціннісні перекручування в сучасній культурі призводять до спотворень у психіці молоді: причиною психічної нестійкості є неусвідомлюваний внутрішньоособистісний конфлікт між цінностями сучасної вітчизняної культури і підсвідомою духовно-моральною спрямованістю слов'янського менталітету [7]. Займаючись психотерапією з опорою на духовно-моральні цінності традиційної культури, вона підкреслює, що чим слабкіша психіка, тим більше індивід має потребу в строгих етичних рамках (засобах приборкання некерованих емоцій). За умови відсутності етичних рамок девіантна особистість не знаходить у собі внутрішніх опор. Традиційне виховання на основі системи духовно-моральних цінностей, на її думку, є основою психічного здоров'я й морального розвитку особистості.

Таким чином, саме ціннісно-моральний вимір виступає підґрунтям сутнісного розкриття особистості та відновлення психічного здоров'я сучасних співвітчизників.

Нами також було проведено дослідження, в результаті якого встановлено такі закономірності ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці: моральному становленню сприяють сформованість належної ціннісної ієрархії (пріоритет буттєвих (вищих духовно-моральних, інтелектуальних, естетичних) цінностей над дефіцитарними (гедоністичними, прагматичними та матеріальними)), стійкість, диференційованість ціннісної системи, узгодженість

декларованих і діючих цінностей. Нижчі цінності у сполученні з недостатньою сформованістю ціннісної ієрархії перешкоджають моральному становленню й психічному розвитку особистості в цілому [9]. Таким чином, наше дослідження повністю підтверджує ідеї М.Я.Грота щодо провідної ролі духовно-моральних цінностей у процесі особистісного розвитку.

Підводячи підсумок сказаному вище, можна здобити такі **висновки**.

1. Сформульовані більше століття тому гіпотези М.Я.Грота мають величезну наукову цінність. Сьогодні, в епоху кризи суспільної моральності й повернення людства до духовних основ традиційної православної культури, ідеї геніального вченого нарешті набули своєї актуальності і значущості.
2. У теоретичних дослідженнях М.Я.Грота виступають три основні напрямки. Це, по-перше, ідеї щодо природи почуттів, психічного оберту, пізнавальної діяльності, розвитку психічних явищ; по-друге, – почуттєво-моральна теорія людини і розуміння особистості як понад-індивідуального божественного творчого начала; і по-третє, – оновлення поняття душі в енергетичному контексті, а також ідеї про безсмерття душі й свідомості.
3. Почуттєво-моральна теорія людини М.Я.Грота є вдалою спробою синтезу у філософсько-психологічну парадигму досягнень етики, психології та християнської аскетички.
4. М.Грот примірює антиномію, в якій, з одного боку, моральна діяльність виключає будь-який духовний егоїзм, а з іншого, може знайти собі опору тільки у прагненні особистості до свого власного блага, яке полягає у зреченні від своєї тваринної відокремленості, в усвідомленні себе втіленням загального цілого.
5. Порушені М.Я.Гротом філософсько-психологічні питання, мають бути ретельно вивчені й розвинуті сучасними дослідниками.

Список використаних джерел

1. *Боришевський М.Й.* Залежність розвитку альтруїзму особистості від спрямованості її самосвідомості // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.– К., 2000. – Вип. 20. Ч. 1. – С. 45-51.
2. *Боришевський М.Й.* Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді // Проблеми загальної та педагогічної психології / Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – К., 2003. – Т.V. Ч 5. – С. 34-42.
3. *Братусь Б.С.* Нравственное сознание личности: психологическое исследование. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
4. Грот М.Я. Вибрані психологічні твори. – Ніжин, 2006. – 296 с.

5. Зарин С.М. Аскетизм по православно-християнському учению. – М.: Паломник, 1996. – 634 с.
6. Малахов В. Етика: Курс лекцій / Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 304 с.
7. Медведева И., Шишова Т. Новые дети. – М., 1998. – 192 с.
8. Онищенко Г.І. Християнська орієнтація в індивідуальному та сімейному консультуванні // Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія / За ред. С.Д.Максименка, З.Г.Кісарчук. – К., 2003. – Т.3. – Вип. 2. – С. 26-35.
9. Павлик Н.В. Ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці / Автореферат дис... канд. психол. наук 19.00.07. – К., 2006.- 22 с.
10. Попов Е. Нравственное богословие для мирян. – М., 1995. – Ч.1. – 540 с.
11. Рибалка В.В. М.Я.Грот: теоретичні питання філософії і психології особистості / Психологія і суспільство, № 1. – Тернопіль, 2007. – С. 9-24.

ЧУВСТВЕННО-НРАВСТВЕННАЯ ТЕОРИЯ ЧЕЛОВЕКА В ТРУДАХ М.Я.ГРОТА КАК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМЫ НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ Н.В. Павлик

Статья посвящена исследованию творческих достижений выдающегося философа и психолога 19 века М.Я.Грота. Детально проанализированы теоретические положения его чувственно-нравственной теории человека. Определены основные признаки нравственности личности как основной детерминанты ее духовного развития. Рассмотрен ряд психологических концепций современных исследователей, которые подтверждают теоретико-методологическую концепцию М.Я.Грота.

Ключевые слова: нравственность, нравственная деятельность, дух, духовное благо, личность.

THE SENSUAL - MORAL THEORY OF THE PERSON BY M.GROTT AS THEORETICO-METHODOLOGICAL PARADIGME IN STUDY OF A PROBLEM OF MORAL DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY N.Pavlyk

The article is devoted to research of creative achievements of the prominent philosopher and psychologist of 19th century M.Grott. The theoretical basis of his sensual - moral theory of personality are analyzed in detail. The main features of morality of personality are determined. A number of the psychological concepts of the modern scientists confirming the theoretical-methodological concept of M.Grott is considered.

Keywords: morality, moral activity, spirit, spiritual values, personality.